

SAĞLIK TURİZMİ İLE İLGİLİ KAMU POLİTİKALARI, SONUÇLARI VE GELECEĞİ

Prof.Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU
Atılım Üniversitesi
Ankara-2022

SAĞLIK POLİTİKASI VE SAĞLIK TURİZM POLİTİKASI

- Sağlık politikası ‘**sağlıklı bir toplum için çizilen yol**’ olarak tanımlandığında, sağlık politikacılarının topluma sunacağı sağlık hizmetinin amaç, yöntem ve içerik olarak düzenlenmesini, **alternatifler arasında güncel veriler ışığı altında ortam koşullarını gözeterek karar vermesini ve toplum yararına politik hedefler belirleme ve açıklamasını** kapsamaktadır.

SAĞLIK TURİZM POLİTİKASI

- Sağlık Turizmine ilişkin politika ise, **Sağlık sisteminin kurumlarını, kuruluşlarını, hizmetlerini ve finansman düzenlemelerini etkileyen tüm uygulamaları içermektedir.**
- Sağlık hizmetlerinin yanı sıra, sağlık üzerinde etkisi olan çevresel ve sosyo-ekonomik faktörlerin üzerinde de durmaktadır.

SAĞLIK TURİZMİNE İLİŞKİN PLAN VE POLİTİKALAR

- Sağlık turizminin geçmişi çok eski tarihlere dayansa da ilk uygulamalardan biri Hacettepe Hastanesinde 1975'li yıllarda Prof.Dr.İhasan Doğramacının Arap hastalar içi özel servis açması ile başladı ve son 20 yıl içerisinde önemli bir gelişme göstermiştir.
- Ülkemizde ilk defa **9. kalkınma planında** sağlık turizmine ilişkin hedeflere yer verilmiştir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 2 Mayıs 1992'de ABD Houston'daki Methodist Hastanesi'nde prostat kanseri nedeniyle ameliyat oldu. Özal, aynı hastanede 1987 yılında koroner by pass ameliyatı olmuştu. Özal'ın siyasi hayatında önemli sıkıntılardan birini de sağlık sorunları oluşturmaktı...

Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu

2010-2014 Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı (9. Beş Yıllık Kalkınma Planı)

Hazırlanan planda sağlık hizmeti sunumunda Türkiye'yi bölgesinde cazibe merkezi haline getirmek amacıyla yapılması gerekenler saptanmıştır.

Sağlık Bakanlığı'nın sağlık turizmine yönelik stratejisi;

- Sektör ve STK'larla sağlık turizmi alanında işbirliği yapılacak,
- Sağlık turizmini yürüten ve yürütecek tesislere ait kriterler belirlenecek ve denetimleri sağlanacak,
- Termal-kaplıca turizmine sahip bölgelerde kamu-özel sektörün yurt dışı sağlık turizmi çalışmalarına destek olunacak,
- Medikal turizm kamu-özel sektörün yurt dışı sağlık turizmi çalışmalarına destek olunacak,
- Hasta kabulünde ve tedavi sırasında yaşanan sorunların en aza indirilmesi için çalışmalara devam edilecektir.

ONUNCU KALKINMA PLANI (2014-2018)

Sağlık Turizmine Yönelik Kurumsal ve Hukuki Altyapının Geliştirilmesi

- Sağlık Turizmi Alanında Fiziki ve Teknik Altyapının İyileştirilmesi
- Sağlık Turizmi Hizmet Kalitesinin Artırılması
- Sağlık Turizmi Alanında Etkin Tanıtım ve Pazarlama Yapılması

Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu

2013-2017 Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı

Sağlık Bakanlığının 2010 yılında yayınladığı **2010-2014 stratejik planını revize ederek 2013-2017 Stratejik Planı hazırlamıştır**. Bu çalışmada yer alan sağlık turizmine yönelik planlamalar aşağıya çıkarılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2013).

- a) **Sağlık turizmi kapsamında tanıtım yapmak ve cazibe oluşturmak amacıyla yapılacaklar**
- b) **Sağlık turizmi kapsamında verilen hizmet sunumunun kalitesini iyileştirmek amacıyla yapılacaklar**
- c) **Sağlık turizmi hizmet kapsamını genişletmek amacıyla yapılacaklar**
- d) **Sağlık turizmi yönetişimini iyileştirmek amacıyla yapılacaklar**
 - Sağlık turizmi uygulamalarının kanıta dayalı yapılmasını sağlamak için **bilimsel danışma kurulları** oluşturmak.
 - Sağlık turizmi kapsamında yatırım, planlama ve teşvikler konusunda sektörler ile işbirliğini sürdürmek.

11. KALKINMA PLANI- (2019-2023 YILLARI)- STRATEJİK PLAN

Türkiye'nin
2023
Yılındaki
ST hedefi

- 2 milyon uluslararası hasta,
- 20 milyon dolarlık bir ekonomik büyüklük
(www.tursab.org.tr)

STRATEJİK PLAN

- **Amaç 6**
- Ülkemizin sosyoekonomik kalkınmasına ve **küresel sağlığa katkıda bulunmak**; sağlık endüstrilerinde milli teknolojiyi geliştirmek ve yerli üretimi artırmak.
- **Hedef 6.3.**
- **Ülkemizin sağlık turizminde tercih edilen ülkeler arasına girmesini sağlamak**
- **Hedef 6.4**
- **Küresel ve bölgesel sağlık politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında lider – belirleyici ülkeler arasında olmak**

SAĞLIK TURİZMİNE İLİŞKİN İZLENECEK STRATEJİLER

Stratejiler

- 6.3.1 Etkin tanıtım, pazarlama ve uluslararası işbirliği ile sağlık turizmi kapsamında turist sayısı ve geliri artırılabacaktır
- 6.3.2 Sağlık turizminde hizmet kalitesine yönelik fiziki altyapı geliştirilecektir
- 6.3.3 Medikal turizm, termal, yaşlı ve rehabilitasyon turizmi ile birlikte ele alınarak sağlık turizmi geliştirilecektir
- 6.3.4 Sağlık turistlerinin ülkemizden sağlık hizmeti almalarını kolaylaştıracak teknik altyapı ve dijital uygulamalar geliştirilecektir
- 6.3.5 Sağlık turizmi konusunda ulusal marka planı ve stratejisi belirlenecek ve geliştirilecektir
- 6.3.6 Sağlık turizmine yönelik hukuki düzenlemeler güncellenecek ve bu kapsamda sağlık turizminin gelişimine yönelik yeni ve etkin destek mekanizmaları oluşturulmasını teminen çalışmalar yapılacaktır

- **5.7.3 Şehir Hastanelerinde etkin sağlık turizmi hizmeti verebilecek altyapı kurulacak ve süreçler tanımlanacaktır**

SAĞLIK BAKANLIĞI 2019-2023 STRATEJİK PLAN - SAĞLIK TURİZMİ-İHTİYAÇLAR

- Belirlenen **hedef ülkelerde sağlık turizmi koordinasyon ofislerinin** ve ileri tanı merkezlerinin kurulması
- Hedef ülkelere yönelik **etkin tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yürütülmesi** ve ülkelerdeki sigorta şirketleri ve **sağlık finansmanı sağlayan** diğer kurum ve kuruluşlar ile **hasta akışını sağlayan işbirliklerinin yapılması**
- USHAŞ nezdinde kurulacak **danışma kurulları aracılığıyla paydaşlar arasında daha etkin bir işbirliği mekanizmasının kurulması**
- Sağlık turistlerinin ülkemizden sağlık hizmeti almalarını kolaylaştıracak **teknik altyapı ve dijital uygulamaların geliştirilmesi ,**
- Dışişleri ve İçişleri (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) Bakanlıkları ile işbirliği yapılarak **vize alımlarının kolay ve hızlı bir biçimde yürütülmesinin sağlanması**

- **Sağlık turizmine ilişkin uygulama usul ve esaslarını düzenleyen mevzuatın (Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik ve ilgili diğer mevzuat) revize edilmesi.**
- Bakanlığımıza bağlı olarak faaliyet gösteren Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. (USHAŞ)'ın sağlık turizmi için yeni pazarlar oluşturmak amacı ile **yurtdışında "USHAŞ Koordinasyon Ofisleri ve Ön Tanı Merkezleri"nin açılması ve işletilmesi**

SAĞLIK BAKANLIĞI 2019-2023
STRATEJİK PLAN - SAĞLIK TURİZMİ İHTİYAÇLAR

- Sağlık turizmi faaliyetlerde etkin ve öncü rol oynamak için **yabancı dil bilgisine sahip uzman teknik personel istihdam edilmesi**
- **lobi faaliyetlerinin artırılması**
- **Uluslararası alanda daha fazla tanıtımının yapılması.**

Sağlık Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Plan –Performans Göstergeleri

Performans Göstergeleri	Hedef Etkisi (%)	Plan Dönemi Başlangıç Değeri	2019	2020	2021	2022	2023	İzleme Sıklığı	Raporlama Sıklığı
PG6.3.1: Sağlık Turizmi Kapsamında Gelen Turist Sayısı (Kümülatif)	30	551.748 ²⁰² (2018)	673.133	821.222	1.000.000	1.222.000	1.500.000	1 Gün	1 Ay
PG6.3.2: Sağlık Turizmi Konusunda Yetkilendirilen Tesis Sayısı (Kümülatif)	10	547 ²⁰³ (2018)	700	800	1.450	1.900	2.400	1 Gün	1 Ay
PG6.3.3: Türkiye Sağlık Turizmi Markasını Oluşturma Çalışmalarının Tamamlanma Oranı (%)	30	_204	80	100	90	100	100	1 Yıl	5 Yıl
PG6.3.4: Akredite Edilen Tesis Sayısı (Kümülatif)	10	51 ²⁰⁵ (2018)	60	70	8	9	10	1 Yıl	1 Yıl
PG6.3.5: Sağlık Turizmi Geliri (Yıllık Milyon\$) (Kümülatif)	20	1.110 ²⁰⁶ (2018)	1.887	3.208	5.453	8.000	10.000	1 Yıl	1 Yıl

Performans Göstergeleri	Hedef Etkisi (%)	Plan Dönemi Başlangıç Değeri	2019	2020	2021	2022	2023	İzleme Sıklığı	Raporlama Sıklığı
PG5.7.1: Açılmış Olan Şehir Hastaneleri Yatak Sayısı (Kümülatif)	40	8.358 ¹⁸¹ (2018)	16.044	33.592	35.552	37.815	49.065	1 Yıl	1 Yıl
PG5.7.2: Vatandaşın Şehir Hastanelerinden Memnuniyet Oranı (%)	40	75 ¹⁸² (2018)	76	77	78	79	80	1 Yıl	1 Yıl
PG5.7.3: Şehir Hastanelerinde Açılan Uluslararası Hasta Birimi Sayısı (Kümülatif)	20	- ¹⁸³	-	2	3	4	5	1 Yıl	1 Yıl

**T.C.
KALKINMA BAKANLIğI**

**SAğLIK HİZMET KALİTESİ VE MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU**

MART, 2018

ANKARA

- On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmaları çerçevesinde oluşturulan Sağlık Hizmet Kalitesi ve Mali Sürdürülebilirlik Özel İhtisas Komisyonu **15-16 Aralık 2017** tarihleri arasında toplanmış ve Kalkınma Bakanlığı tarafından tayin edilen raportör tarafından Türk Sağlık Sistemi mevcut durumu hakkında hazırlanan rapor hazırlanmıştır.

SAĞLIK TURİZMİ KOMİSYON RAPORU

- Medikal turizm amacıyla gelen hastaların öncelikle organ nakli, pediatrik kemik iliği nakli gibi özellikli işlemler için gelmesinin önünü açacak KDV istisnası vb. teşvikler ile yasal düzenlemelerin yapılarak katma değeri yüksek sağlık hizmetlerinin kullanılmasının sağlanması,
- Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS)'nin yabancı dil versiyonlarının geliştirilmesi, sağlık turizmi için MHRS'de randevu kotasının oluşturulması ile ulaşılabilir medikal turizm konseptinin desteklenmesi,

- **“ileri yaş turizmi” boyutu ile ele alınıp bu alanda politikaların hayata geçirilmesi,**
- **Ekonomi Bakanlığı’nın “İhracat Sayılan Hizmetler” düzenlemesi kapsamındaki sağlık teşviklerinin ileri yaş turizmini de içerecek ve kurumsal ikili sözleşmeleri de destekleyecek şekilde değiştirilerek ve güncellenerek sürdürülmesi,**
- **Sağlık turizmi konusunda kurumsal haksız rekabeti engelleyici tedbirler alınması,**
- **Uluslararası sosyal güvenlik sözleşmelerinin sağlık sigortacılığı bakımından sübvansede edilen bölümlerinin gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi,**

SAĞLIK TURİZMİ KOMİSYON RAPORU

- Sağlık turizmi kapsamındaki hizmetlerin **özel sağlık sigortacılığı ile birlikte çalışmasının (özel mekân ile birlikte) sağlanması,**
- Ülke imajının korunması açısından, **sağlık turizmi faaliyetlerinin sahip olduğu risklerin dikkate alınması ve sonuçlarının kontrolü konusunda adımlar atılması,**

- Sağlık turizmi faaliyeti gösterecek **sağlık tesislerinin** hizmet kalitesini güvence altına almaya yönelik olarak **akreditasyonlarının zorunlu hale getirilmesi**,
- Sağlık turizmi için **özel sektör, devlet hastaneleri ve üniversite hastaneleri için bütüncül bir politikanın oluşturulması ve deklare edilmesi**,

2007 yılında bu 8 bileşene; uluslararası alanda ülkenin gücünü artıracak **sınır ötesi sağlık hizmetleri başlıkları** da eklenmiştir

- ✓ 31 Mart 2010 yılında Sağlık Bakanlığında makam onayı ile daha önceleri Şube müdürlüğü olarak görev yapan Sağlık Turizm birimi **Sağlık Turizm Dairesine** dönüştürülmüştür.
- ✓ 2011 yılında çıkartılan 663 sayılı KHK ile yasal olarak 2012 yılında daire başkanlığı resmen kuruldu.

SAĞLIK BAKANLIĞI – SAĞLIK TURİZMİ DAİRE BAŞKANLIĞI

10 Ocak 2020 tarihinde Sağlık Turizmi Dairesi Başkanlığı; Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak (244 sayılı “Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Daire Başkanlıklarının Görevlerine Dair Yönerge” kapsamında oluşturulmuştur).

KURUMSAL ALT YAPININ OLUŞTURULMASI

- ✓ 2005 yılında (THTC) Sağlık Turizmini Geliştirme Konseyi Derneği kuruldu.
- ✓ 2009 yılında "Türkiye Sağlık Turizmi Platformu" oluşturuldu
- ✓ 2015 Yılında TÜSEB 'in altında Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü (TÜSKA),
- ✓ 2016 Yılında SATURK
- ✓ (Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu)),

SAĞLIK TURİZMİ MEVZUAT ALT YAPISINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

- ✓ **13 Temmuz 2017 tarihinde (30123 sayılı Resmi gazete) ULUSLARARASI SAĞLIK TURİZMİ VE TURİSTİN SAĞLIĞI HAKKINDA YÖNETMELİK** yayınlandı. .
- **1547** SAĞLIK TURİZMİ YETKİ BELGESİ ALMAYA HAK KAZANAN SAĞLIK TESİSİ ve
- **334** SAĞLIK TURİZMİ YETKİ BELGESİ ALMAYA HAK KAZANAN ARACI KURLUŞU mevcut

TÜRKİYE-TÜSKA

- **TÜSKA akreditasyon faaliyetlerine 2017 yılında aktif olarak başlamıştır.**
- Halen 6 hastane TÜSKA akreditasyon belgesi almaya hak kazanmıştır.
- **25 Mart 2017 ‘de TÜSEB Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü (TÜSPE),**
- Küresel sağlık ve sağlık turizmi ile ilgili politikalara yönelik Ar-Ge, izleme ve değerlendirme, eğitim, yayın, toplantı ve danışmanlık faaliyetleri yürütür.

Tüspe Sağlık Turizm Çalışmaları

Türkiye
Sağlık Politikaları Enstitüsü

TÜSEB Türkiye
Sağlık Politikaları Enstitüsü

zoom
www.tuseb.gov.tr/tuspe
/TusebTuspe

2021 TÜRKİYE SAĞLIK
POLİTİKALARI ZİRVESİ

COVID-19 PANDEMİSİ VE
SAĞLIK POLİTİKALARI

24-25
MART
2021

YEDİNCİ OTURUM:

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE SAĞLIK TURİZMİ POLİTİKALARI

Oturum Başkanları

Uzm. Dr. Salih Kenan ŞAHİN
USHAŞ Yönetim Kurulu Başkanı
TUSPE Bilim Kurulu Üyesi

Prof. Dr. Mehmet BARÇA
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi
TUSPE Bilim Kurulu Üyesi

Konuşmacılar

Prof. Dr. Ahmet TEKİN
T.C. Sağlık Bakanlığı
Sağlık Hizmetleri Genel Müdürü

Dr. Reşat BAHAT
OHSAO Başkanı

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU
Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Müdürü

Firuz B. BAĞLIKAYA
TURSAB Yönetim Kurulu
Başkanı

TÜRKİYE SAĞLIK POLİTİKALARI ZİRVESİ 2021'DE SAĞLIK TURİZMİ POLİTİKALARI OTURUMU GERÇEKLEŞTİRİLDİ.

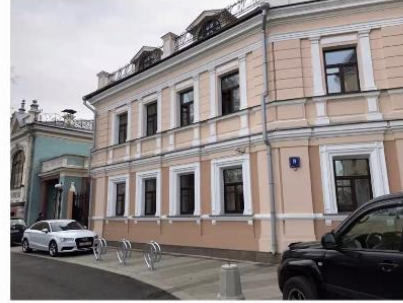
- **2018 yılında USHAŞ kuruldu,(663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ; 03 Ağustos 2018 tarihli ve 30498 sayılı Resmi Gazete)** uluslararası sağlık hizmetleri alanında Türkiye’de sunulan hizmetlerin tanıtımını yapmak, kamu ve özel sektörün sağlık turizmine yönelik faaliyetlerini desteklemek ve koordine etmek, uluslararası sağlık hizmetlerine ilişkin politika ve stratejiler ile hizmet sunum standartları ve akreditasyon kriterleri konusunda Bakanlığa önerilerde bulunmak üzere Sağlık Bakanlığı’nın ilgili kuruluşu olarak **04/02/2019 tarihinde faaliyete geçmiştir.**

USHAŞ OFFICES

PLANNED/ESTABLISHED

HEALTH TOURISM COORDINATION OFFICES

RUSSIAN FEDERATION

HEALTH TOURISM COORDINATION OFFICES

UZBEKISTAN

Pandemi nedeni ile kapatıldı

USHAŞ'ın Katıldığı Organizasyonlar

- TÜRKİYE'DE DEĞER ODAKLI MEDİKAL TURİZMİN GÜÇLENDİRİLMESİ ÇALIŞTAYNI (2021)
- HIMSS GLOBAL' 21 (2021)
- RUSYA ZDRAVOOKHRANENİYE 2021 SAĞLIK VE MEDİKAL FUARI (2021)
- EXPOMED (2022)

USHAŞ'ın Düzenlediği Organizasyonlar

- ÖZBEK-TÜRK SAĞLIK İŞ FORUMU VE FUARI (2019)
- TÜRKİYE-BİRLEŞİK KRALLIK SAĞLIK İŞ FORUMU (2021)
- PAKMEDICA Medikal, Sağlık ve Kozmetik Forumu ve Fuarı (12-14 Mayıs 2022)

✓ **TÜHİK; Tıbbi Ürün ve Hizmet İhracatçılar Konseyi Sağlık Turizmi Komitesi kuruldu**

✓ **Sağlık turizmi konseyi, platformaları ve Sağlık Turizmi Dernekleri açıldı. (40 yakın dernek)**

***Türkiye Sağlık turizm Derneği**

***2014 Alanya Sağlık Turizm Derneği**

***2017 Türkiye Sağlık Turizm Fedarasyonu (TURSAP)**

*** Ankara Sağlık Turizm Derneği,**

Samsun , Konya, Mersin, İzmir, Bursa , Erzurum, Diyarbakır, Doğu Karadeniz, Adana, Gaziantep, Sandıklı Hüda Termal Turizm Geliştirme ve tanıtım Derneği vb.

ÇALIŞTAY VE ULUSLARARASI KONGRELER DÜZENLENDİ

TURİZM BAKANLIĞI TANITIM FAALİYETLERİ

([HTTPS://TGA.GOV.TR/FAALİYET/2022-ULUSLARARASI-FUAR-TAKVİMİ/](https://tga.gov.tr/faaliyet/2022-uluslararasi-fuar-takvimi/))

- **2022 Uluslararası Fuar Takvimi**
- Bu kapsamda, **2022 yılında 15 turizm ihtisas fuarına katılım sağlanması planlanmaktadır.**

TURİZM BAKANLIĞI FUAR TAKVİMİ

	Fuarın Adı	M2	Ülke	Şehir	Fuar Tarihi
1.	INTERNATONAL TOURISM FAIR (ITFA)	120	Sırbistan	Belgrad	24 – 27 Mart 2022
1.	ARABIAN TRAVEL MARKET	414	B.A.E.	Dubai	9 – 12 Mayıs 2022
1.	SATTE YENİ DELHİ	112	Hindistan	Yeni Delhi	16 – 18 Mayıs 2022
1.	IMEX FRANKFURT	188	Almanya	Frankfurt	Eylül 2022
1.	MATTA FAIR	90	Malezya	Kuala Lumpur	11-13 Ekim 2022
1.	IMEX AMERICA	93	ABD	Las Vegas	17 – 20 Ekim 2022
1.	INTERNATIONAL GOLF TRAVEL MARKET (IGTM)	100	İtalya	Roma	7 – 9 Kasım 2022
1.	WTM LONDON	600	İngiltere	Londra	24 – 26 Kasım 2022
1.	TT WARSAW	120	Polonya	Varşova	19 – 23 Ocak 2022
1.	INTERNATIONAL LUXURY TRAVEL MARKET (ILTM) CANNES	400	Fransa	Cannes	5 – 8 Aralık 2022

WHAT DO YOU KNOW ABOUT KANGAL FISH SPA İIN TÜRKİYE?"
ŞİFALI SU VE CİLT HASTALIKLARINI TEDAVİ EDEN BALIKLAR: TÜRKİYE'DEKİ KANGAL
TURİZM YERİ HAKKINDA NELERİ BİLİYORSUNUZ ?

YAYIN ADI: ANİQ.UZ

YAYINLANMA TARİHİ: 11.01.2022

ÜLKE: ÖZBEKİSTAN

AYLIK ZİYARETÇİ:15.000

ONLINE SAYFA GÖRÜNÜMÜ: 6042

KATEGORİ: TURİZM

FİZİKSEL ALT YAPI VE TEKNOLOJİK DONANIMDA YAŞANAN GELİŞMELER

- Özel hastanelerin fiziksel ve teknolojik alt yapılarının geliştirilerek büyük oranda uluslararası hastalara yöneldi.

SAĞLIK BAKANLIĞI HASTANELERİNDEKİ GELİŞMELER

- Sağlık Bakanlığı **18 Şehir** hastanesini hizmete açtı ve kapasite kullanım oranını artırmak için uluslararası hastalar yöneldi.

Proje Adı	Yatak Kapasitesi	Hedeflenen Bitim Tarihi
Mersin Şehir Hastanesi	1.294	Hizmete Girdi – Şubat 2017
Isparta Şehir Hastanesi	755	Hizmete Girdi – Mart 2017
Yozgat Şehir Hastanesi	475	Hizmete Girdi – Nisan 2017
Adana Şehir Hastanesi	1.550	Hizmete Girdi – Eylül 2017
Kayseri Şehir Hastanesi	1.607	Hizmete Girdi – Mayıs 2018
Elazığ Şehir Hastanesi	1.038	Hizmete Girdi – Ağustos 2018
Manisa Şehir Hastanesi	558	Hizmete Girdi – Ekim 2018
Eskişehir Şehir Hastanesi	1.081	Hizmete Girdi – Ekim 2018
Ankara Bilkent Şehir Hastanesi	3.711	Hizmete Girdi – Şubat 2019
Bursa Şehir Hastanesi	1.355	Hizmete Girdi – Temmuz 2019
İstanbul Başakşehir Şehir Hastanesi	2.682	Hizmete Girdi – Mayıs 2020
Konya Karatay Şehir Hastanesi	838	2020
Tekirdağ Şehir Hastanesi	480	2020
Kocaeli Şehir Hastanesi	1.210	2021
Kütahya Şehir Hastanesi	610	2021
Ankara Etlik Şehir Hastanesi	3.624	2021
Gaziantep Şehir Hastanesi	1.875	2021
İzmir Bayraklı Şehir Hastanesi	2.060	2021

Kaynak: Yazarın derlemesi; T.C. Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü Şehir Hastaneleri Koordinasyon Dairesi Başkanlığı (b.t.); Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü (2020).

MEDİKAL TURİSTLER
İÇİN 2019 YILI DÜNYANIN EN
İYİ 10 HASTANESİ
(MEDICAL TRAVEL QUALITY
ALLIANCE)

1. Clemenceau Medical Center. Beirut, Lübnan
2. **Anadolu Medical Center, Gebze, Türkiye**
3. The Specialty Hospital, Amman Ürdün
4. Asklepios Klinik, Hamburg, Almanya
5. Samitivej Hospital, Bangkok, Tayland
6. Prince Court Medical Center, Kuala Lumpu Malezya
7. Shouldice Hospital, Toronto, Kanada
8. Gleneagles Hospital, Singapur
9. Loewenstein Hospital, İsrail
10. Proton Treapy, Center, Çek

- **Newsweek dergisinin « World Best Hospital 2021 » listesi yayınlandı. 25 ülkeden 2000 hastane sıralamasında Türkiye ye yer verilmedi.** Bu sıralamalar hastaların hastane tercihinde önemli.

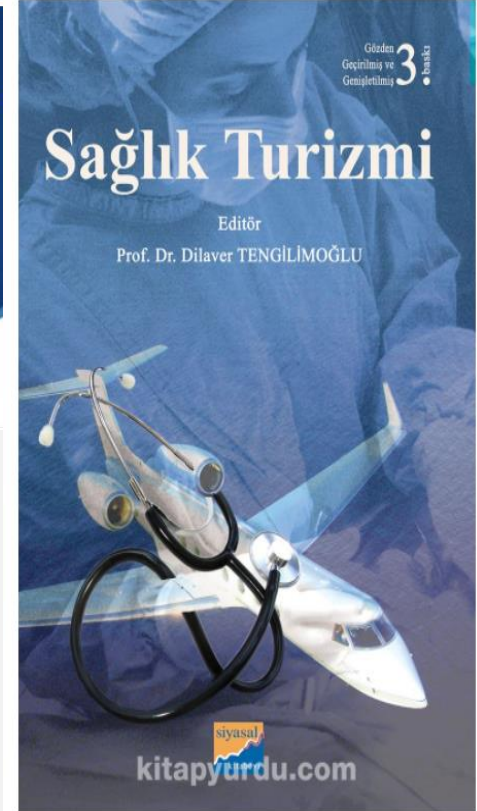
- Sıralamada
- ABD DEN 350 HASTANE
- İSRAİL VE SİNGAPUR 10 HASTANE
- YERALMAKTA

Rank ▲	Hospital	Country	City	US State	Footnotes
1	Mayo Clinic - Rochester	United States	Rochester	MN	
2	Cleveland Clinic	United States	Cleveland	OH	
3	Massachusetts General Hospital	United States	Boston	MA	
4	Toronto General - University Health Network	Canada	Toronto		3
5	The Johns Hopkins Hospital	United States	Baltimore	MD	
6	Charité - Universitätsmedizin Berlin	Germany	Berlin		
7	Karolinska Universitetssjukhuset	Sweden	Solna		
8	Singapore General Hospital	Singapore	Singapore		
9	Centre Hospitalier Universitaire Vaudois	Switzerland	Lausanne		
10	Sheba Medical Center	Israel	Ramat Gan		3
11	AP-HP - Hôpital Universitaire Pitié Salpêtrière	France	Paris		
12	Universitätsspital Zürich	Switzerland	Zürich		
13	Stanford Health Care - Stanford Hospital	United States	Stanford	CA	
14	Universitätsklinikum Heidelberg	Germany	Heidelberg		
15	Rigshospitalet - København	Denmark	København		
16	The University of Tokyo Hospital	Japan	Tokyo		

SAĞLIK TURİZMİNE İLİŞKİN ÜNİVERSİTELERDE YAŞANAN GELİŞMELER

- 10 Ön lisans Programı ,
- 6 Yüksek Lisans programı
- 1 doktora programı açıldı
- Çok sayıda kitap
- Uluslararası dergiler yayın hayatına katıldı (IJHMT)
- Yüzlerce makale yayınlandı
- Uluslararası kongreler düzenlendi
- Sertifika programları ve çalıştaylar düzenlendi

Prof.Dr.Dilaver Tengilimoğlu

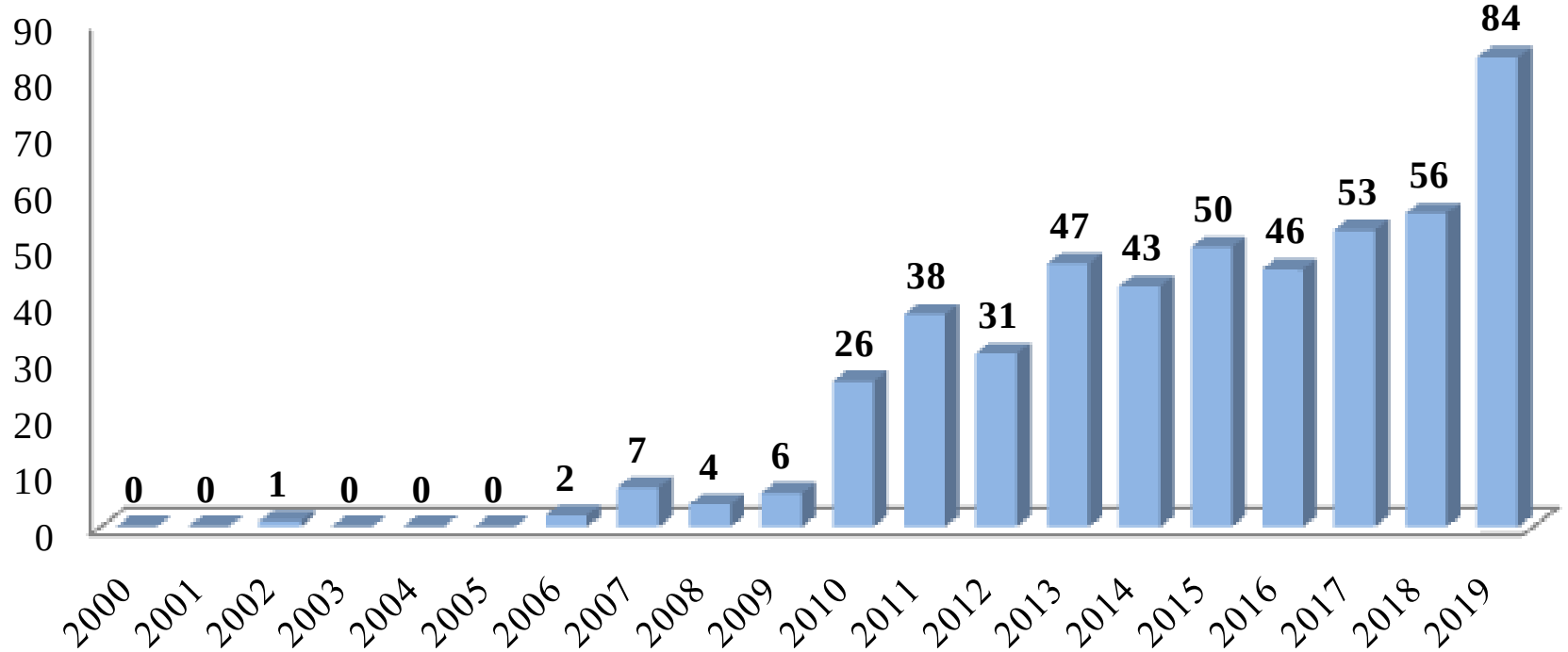
TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN SAĞLIK TURİZMİ İŞLETMECİLİĞİ PROGRAMLARI

Üniversite	Yüksekokul	Programın Adı
Harran Üniversitesi	Sağlık Hizmetleri MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Kapadokya Üniversitesi	Kapadokya MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Kozaklı MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	Simav MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Cumhuriyet MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Afyon Kocatepe Üniversitesi	Sandıklı MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	Erdek MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Akyazı Sağlık Hizmetleri MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Reşadiye MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Ankara Medipol Üniversitesi	Sağlık Hizmetleri MYO	Sağlık Turizmi İşletmeciliği

Üniversite	Yüksek Lisans Programı
Adnan Menderes Üniversitesi	Sağlık Turizmi
Medeniyet Üniversitesi	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Sağlık Turizmi Yönetimi Tezsiz (İ.Ö)
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Sağlık Turizmi İşletmeciliği
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	Sağlık Turizmi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Sağlık Turizmi
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	Sağlık Turizmi Doktora

SAĞLIK TURİZMİ İŞLETMECİLİĞİ YURT DIŞI ÖRNEKLERİ

Üniversite	Program Adı
George Mason University (Virginia/Usa)	The School of Recreation, Health, and Tourism (SRHT)
The University Of The West Indies (Jamaica)	Health Tourism
Hochschule für Wirtschaft und Umwelt Nürtingen-Geislingen (Germany)	Health and Tourism Management
Kazimierz Wielki Üniversitesi (Poland)	Faculty of Physical Education, Health and Tourism

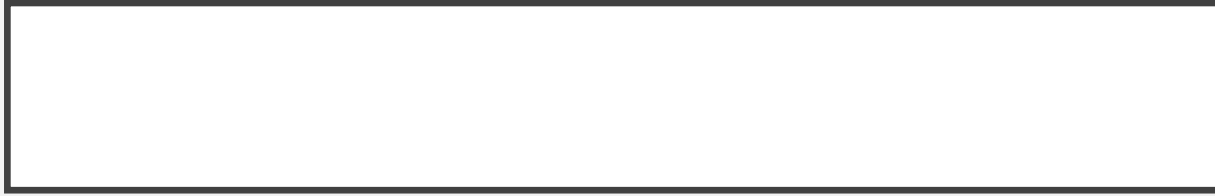

Grafik 1. Makalelerin Yayınlandığı Yıllara Göre Dağılımı

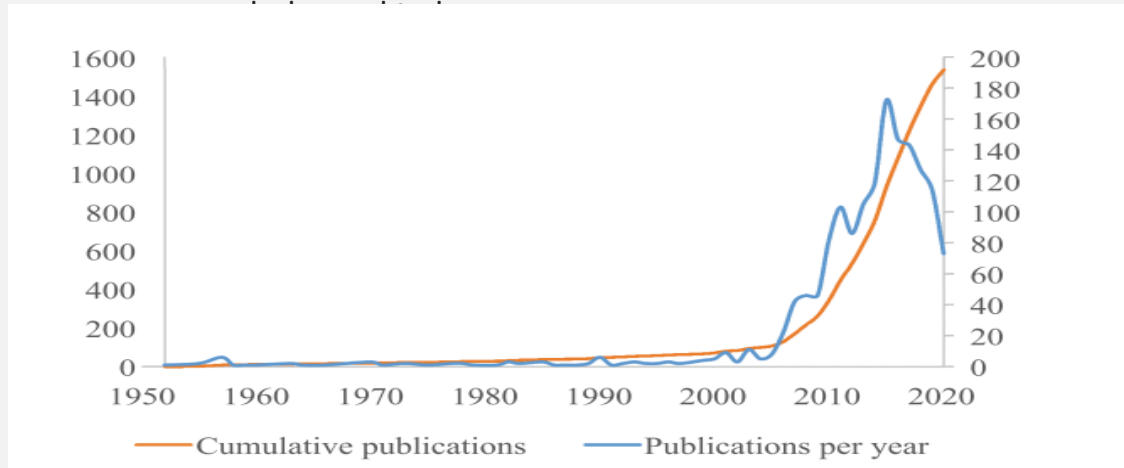
Kaynak : Doğan, Sermed ve Doğan, Tuğba Gül Baynal, (2020), uluslararası Alan yazınında Sağlık turizmi Alt Bileşenleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, yıl 2020, C.23, s. 4, s.561-586

TABLO 1. MAKALELERİN SAĞLIK TURİZMİ ALT BİLEŞENLERİNE İLİŞKİN DAĞILIMI

Yıl	Medikal Turizm	Termal ve Spa-Wellnes	Yaşlı ve Engelli Turizmi	Yıl	Medikal Turizm	Termal ve Spa-Wellnes	Yaşlı ve Engelli Turizmi
Makale Sayısı				Makale Sayısı			
2000	-	-	-	2010	21	-	5
2001	-	-	-	2011	34	2	2
2002	1	-	-	2012	26	2	3
2003	-	-	-	2013	36	7	4
2004	-	-	-	2014	36	2	5
2005	-	-	-	2015	46	3	1
2006	2	-	-	2016	32	5	9
2007	3	1	3	2017	40	7	6
2008	3	-	1	2018	38	8	10
2009	3	1	2	2019	55	11	18
Toplam	12	2	6	Toplam	364	47	63

- Uluslararası literatürde 1952'den 2020'ye kadar medikal turizm üzerine 1535

AKADEMİSYENLERİN ORTAK GÖRÜŞÜ

- Sağlık turizminde önemli konular olarak;
- **sağlık tesisinin ulaşılabilirliği,**
- **hizmet kalitesi,**
- **Güvenirlilik**
- **Doğru büyüme hedefleri,**
- **Doğru tanıtım**
- **İmaj ve akreditasyon** şeklinde ifade edilmiştir.

- Buzcu ve Birdir (2019) tarafından 206 özel hastane yöneticisi ile yapılan bir çalışmada Türkiye’de medikal turizm hizmetini veren hastanelerin rakipleri ile mücadelede kullandıkları **en güçlü silah,**
- **kaliteli hizmet ve**
- **düşük fiyat stratejisi olarak ifade edilmiştir**

SORUNLAR

- Bir çok çalışmada, Türkiye’de medikal turizm hizmet kalitesinin iyi ve yeterli olduğu ancak uygulamada;
- **Sağlık mevzuatının dağınıklığı ve eksikliği**
- **Çalışanların iletişim problemi ve koordinasyon eksiliği**
- **Aracı kurumların kapasitelerinin darlığı ve**
- **Var olan potansiyelin tanıtılamaması gibi eksikliklerin var olduğu ifade edilmiştir.**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
TİCARET BAKANLIĞI

TÜRKİYE'DE SAĞLIK TURİZMİNE YÖNELİK DEVLET DESTEKLERİ

**Bu destekler geri ödemesiz
hibe niteliğinde**

- Ticaret Bakanlığınca, sağlık turizmi sektörünün uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi için Türkiye'de yerleşik sağlık turizmi kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin giderlerinin bir kısmı hibe destek olarak sağlanmaktadır

**SAĞLIK TURİZMİ HİBE
DESTEKLERİ TİCARET
BAKANLIĞININ
“DÖVİZ KAZANDIRICI
HİZMET TİCARETİNİN
DESTEKLENMESİ
HAKKINDA KARAR
(2015/8)” KAPSAMINDA
YÜRÜTÜLMEKTE**

**2015/8 SAYILI DÖVİZ KAZANDIRICI HİZMET TİCARETİNİN
DESTEKLENMESİ HAKKINDA KARAR’IN
UYGULAMA USUL VE ESASLARINA İLİŞKİN GENELGE**

BİRİNCİ BÖLÜM
Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç ve kapsam

MADDE 1 - (1) Bu Genelge’nin amacı ve kapsamı 2015/8 sayılı Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Karar’ın uygulamasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir.

Dayanak

MADDE 2 - (1) Bu Genelge, Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu’nun 02/06/2015 tarihli ve 29374 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2015/8 sayılı Karar’ına dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 3 - (1) Bu Genelge’de geçen;

a) **Rakamlık:** Ekonomi Rakamlarını

GENEL DESTEK PROGRAMLARI

	ÜRÜN/HİZMET/MARKA TESCİL-KORUNMA • 50% • 50 bin/yıl		BELGELENDİRME • 50% • 50 bin/belge		DANIŞMANLIK • 50% • 200 bin/yıl
	ACENTE KOMİSYON • 50% • 100 bin/yıl		BİREYSEL FUAR KATILIM • 50% • 15 bin/fuar		MİLLİ FUAR KATILIM • 50% • 15 bin/fuar
	RAPOR VE YURTDIŞI ŞİRKET ALIMI DANIŞMANLIĞI • 60% • 200 bin/yıl		REKLAM, TANITIM ve PAZARLAMA • 60% • 400 bin/yıl		YURT DIŞI BİRİM • 60% • 120 bin/birim/yıl

GENEL DESTEK PROGRAMLARI-SAĞLIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK SEKTÖREL DESTEK

TERCÜMANLIK

- 50%
- 50 bin/yıl
- Sağlık Kuruluşları için

YURT İÇİ EĞİTİM

- 50%
- 100 bin/Program
- Sağlık Kuruluşları için

YURT İÇİ TANITIM

- 50%
- 50 bin/Program
- Sağlık Kuruluşları için

HASTA YOL

- Sağlık Kuruluşları ve Havayolu Şirketleri
- Tarifeli Uçak Seferleri için
 - 50%
 - Bin Dolar/Hasta
- Tarifesiz Uçak Seferleri için
 - 100%
 - 200 Dolar/Hasta

4. HASTA SAYISINDA YAŞANAN GELİŞMELER

KÜRESEL VERİLER

2017 yılında medikal turizm küresel pazarının turizm pazarındaki payı 53 milyar Dolar olup,

2025 yılına kadar 143 milyar Dolara ulaşacağı ve

2018'den 2025 yılına kadar yıllık %12,9 büyüme kaydedeceği tahmin edilmekteydi.

Covid 19 pandemisinin bu büyüme hızını düşürdüğü görülmektedir.

PANDEMİNİN TURİZME ETKİSİ

2020 forecast - international tourist arrivals, world (% change)

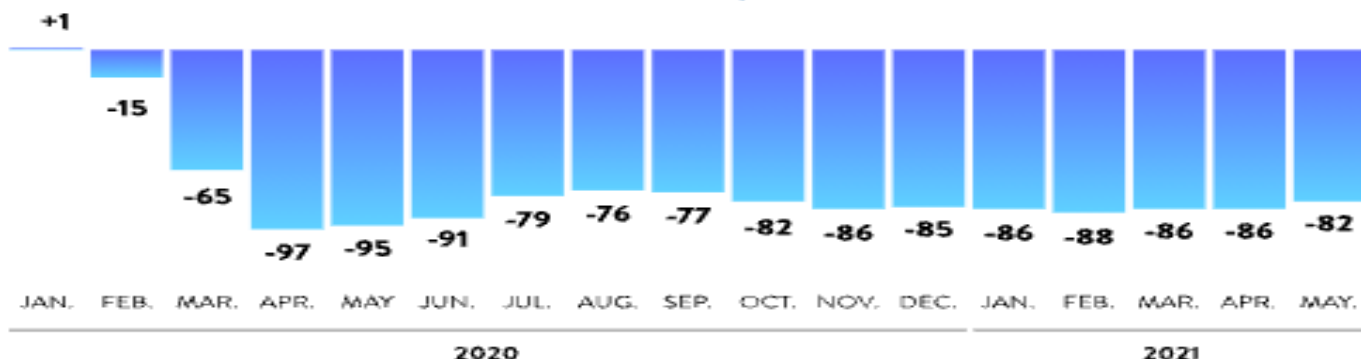

INTERNATIONAL TOURISM 2020 AND 2021

INTERNATIONAL TOURIST ARRIVALS

-85%

JANUARY - MAY 2021, CHANGE (%)

Uluslararası Turizm ve COVID-19

- 1 milyar daha az uluslararası turist gelişi
- Uluslararası turizmden toplam ihracat gelirlerinde 1,3 trilyon ABD doları kayıp
- 100 ila 120 milyon doğrudan turizm işi risk altında

2020 YILI DÜNYA TURİZM SEKTÖRÜNÜN EN KÖTÜ YILI OLARAK TARİHE GEÇTİ.

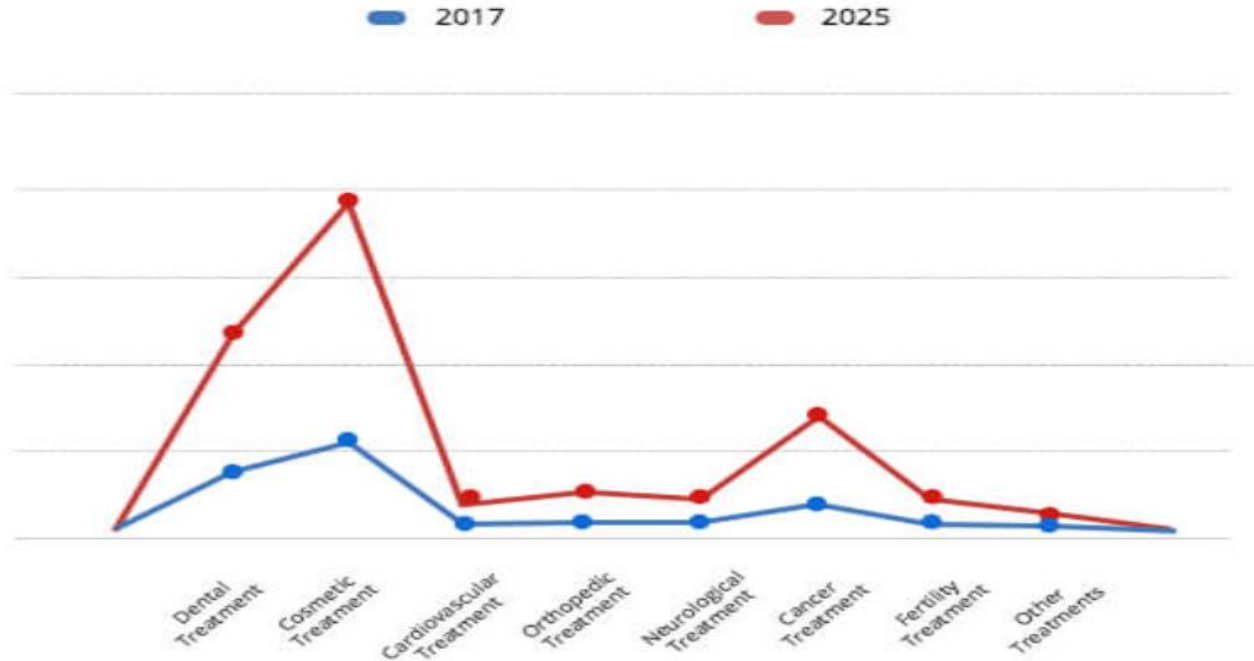
Dünya da en çok turist ağırlayan ülkeler sırasıyla

- 1.İtalya,
- 2.Meksika,
- 3.ABD
- 4.İspanya
- 5.Türkiye,
- Gelirde Türkiye 11 Sırada (10.2 Milyar dolar), kişi başı gelirde 17. sırada (643 dolar)
- Kaynak UNWTO

Gelire göre sırlama

1. ABD
2. Avusturalya
3. İtalya
4. Tayland
5. Avusturya
6. Hindistan
7. Kanada
8. Meksika
9. Japonya
- 10.Kore
- 11.Türkiye

GLOBAL MEDİKAL TURİZM PAZARI

DÜNYADA MEDİKAL TURİZM

Prof.Dr.Dilaver TENGİZ

EVERY COUNTRY CLAIMS TO HAVE

- The best doctors
- The latest technology
- The best country
- Is THE best medical travel destination

***How can a patient choose if
the messages are all the
same?***

HASTALARIMIZA İYİ BİR SEBEP SUNMALIYIZ

- Hastanemizi seçmeleri
 - Ya da
- Ülkemize gelmek için binlerce km seyahat için bir *NEDEN*

TERCİH EDİLMEK İSTİYORSAK

ÜLKELER VE SAĞLIK İŞLETMELERİ HİZMET SUNUMLARINI RAKİPLERİNDEN FARKLILAŞTIRMALILAR

- ❖ Fiziksel Ürün farklılaştırması
- ❖ Hizmet farklılaştırması
- ❖ Personel farklılaştırması
- ❖ İmaj farklılaştırması
- ❖ Aracı farklılaştırması

ULUSLARARASI HASTALAR İÇİN ÖNEMLİ OLAN KONULAR

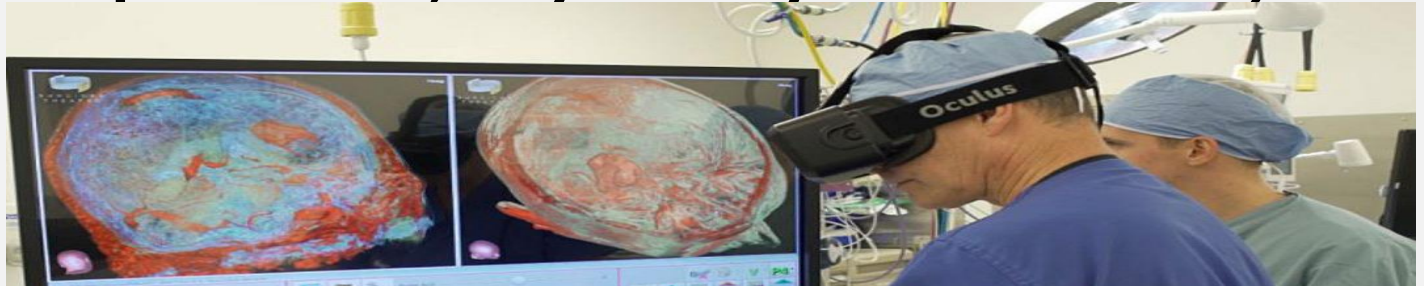
- 1. Kalite, akreditasyon ve hasta tedavisinde iyi ekipman ve imkanlar
- 2. Yasal Düzenlemeler ve Bürokrasinin azlığı (Vize alma prosedürlerinin kolay olması)
- 3. Etkin iletişim (her türlü bilgiye kolay iletişim, web sayfalarının güncel olması, hekim – hasta iletişimi ve hekimlere kolay erişim için iletişim bariyerlerinin kaldırılması)
- 4. Uygun Ücretle konaklama imkanı (otel veya tam mobilyalı apart daireler vb.)
- 5. Güvenlik
- 6. Yiyecek ve içeceklerin yerel ve bölgesel gastronomiye uygun alternatif
- 7. Şehir de gezilecek yerler, parklar, alışveriş yerleri, tarihi ve kültürel yerleri ziyaretler için bu yerler hakkında bilgi ve bu yerlere ulaşım kolaylığı ve rehber verilmesi
- 8. İnanç ve kültürel değerlere saygı

Bu faktörler hastaların tekrar hizmet satın almalarında ve başkalarına pozitif tavsiye de kritik

GELECEK İÇİN ÖNERİLER

- Sağlık politikaları oluştururken diğer **ülkelerin mevzuat ve yönetmeliklerini dikkate almak**, var olan mevzuatı güncellemek;
 - Asistan Firmalarında yönetmelikte tanımlanması
 - Zorunlu seyahat sigortasının yapılması
- Ülke imajı ve sağlık kuruluşlarının itibarını zedeleyecek **etik dışı uygulamaların sıkı kontrolü**
- Ülke imajı için özel ve kamu hastaneleri ile ortak projeler yapmak

- Ülkeler ve sigorta firmaları ile ikili görüşmeler yaparak sağlık turizmi ile ilgili anlaşmalar yapmalı
- Sağlık Turizmi için vize işlemleri kolaylaştırılmalı
- Online sağlık hizmetlerine önem verilmeli
- Dijital sağlık teknolojilerinin ve dijital pazarlama tekniklerinin sağlık turizminde etkin kullanımını sağlamak (**Metavers, teletıp, robotik cerrahi, dijital pazarlama, sosyal medya kullanımı vb.**)

Türkiye’de Sağlık Turizmi Politikasında Neler Yapılabilir?

ÜNİVERSİTELER

- Sağlık Turizmi alanında daha fazla **akademik çalışma ve araştırmalar için destekler** artırılmalı (TUBİTAK, USHAŞ vb.)
- Çalıştaylar, konferanslar , **Uluslararası kongreler vb. etkinliklerin sayısı artırılmalı,**
- **Ülkemizde eğitim gören yabancı öğrenciler** ile iletişime geçilip Ülkemizin sağlık turizmi alt yapısı hakkında bilgilendirilmeli ve mezuniyet sonrası iletişim sürdürülmeli,

- **İşbirlikçi rekabet stratejisi** izlenmeli
- Sağlık Turizmi yetki belgesi almış sağlık kuruluşlarında **Sağlık turizmi alanında eğitim almış elemanlar istihdamına öncelik** vermeli,
- Kültürel ve dini yakınlığı bulunan ülke pazarlarından hasta çekebilmek için Uzak doğudaki rakip ülkelerin yaptığı gibi **Müslüman dostu hastane konsepti ön plana çıkartılabilir.**
- **Etik kurallar konusunda gerekli hassasiyeti** gösterilerek denetimler artırılmalı.

- ✓ Süreçler tanımlanmalı ve iyi yönetilmeli
- ✓ Marka hekim ve hastaneler yaratılmalı
- ✓ Kişiselleştirilmiş sağlık hizmetlerine ve
- ✓ Kişiselleştirilmiş pazarlamaya önem verilmeli

**Sağlık Turizminde
Sürdürülebilirliğinin Sağlanması İçin
Salgının Ortaya Çıkarttığı Olumsuz
Etkilerden Sağlık Kuruluşlarının
Desteklenmesine Yönelik Yapısal
Düzenlemeler Ve Destekler
Artırılmalı.**

TEŞEKKÜRLER

Prof.Dr.DilaverTengilimoğlu
Editor in Cheif
International Journal of Health
Management and Tourism (IJHMT)

dilaver.tengilimoglu@gmail.com.tr

- Allied Market Research (2018) Global Medical Tourism Market Research 2018-2025 Erişim <https://www.alliedmarketresearch.com/medical-tourism-market> Erişim Tarihi:05.01.2021
- Aydın G, Aydın BK. Dünyada ve Türkiye’de sağlık turizmi pazarlama uygulamaları ve karşılaştırmalı durum analizi. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi. 2015; 8(16): 1-21
- Crooks, V.A., Kingsbury, P., Snyder, J. et al. What is known about the patient's experience of medical tourism? A scoping review. BMC Health Serv Res 10, 266 (2010). <https://doi.org/10.1186/1472-6963-10-266>
- Çınar, F , Özkaya, B . (2020). Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Medikal Turizm Faaliyetlerine Etkisi . Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi , 2 (2) , 35-50 . Deloitte (2008). Medical tourism: consumers in search of value. Deloitte: Center for Health Solutions.
- Hafizan, A.H., Mardiana, O., Syafiq, S.S., Jacinta, M.R., Sahar, B., Muhamad Hanafiah Juni, et al. Analysis of medical tourism policy: a case study of Thailand, Turkey and India Int J Public Health Clin Sci, 5 (2018), pp. 17-31
- Ho, K.T. (2015) Medical Tourism: New Strategies for the Health Care Industry in Taiwan. Journal of the Formosan Medical Association, 114 (2): 99–101.
- GWI Global Wellness Economy Monitor Erişim: <https://globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts>
- IMJT. (2020a). Germany. Erişim <https://www.imtj.com/country/DE/#horizontalTab5> Erişim Tarihi: 10.03.2021
- IMJT. (2020b). USCIPP IDENTIFIES TOP 5 SOURCES OF MEDICAL TOURISTS TO USA Erişim: <https://www.imtj.com/news/uscipp-identifies-top-5-sources-medical-tourists-usa/> Erişim Tarihi: 10.03.2021
- IMJT. (2020c). Fast Track Growth For Uk/Turkey Medical Travel Agency. Erişim: <https://www.imtj.com/news/fast-track-growth-uk-turkey-medical-travel-agency> Erişim Tarihi: 10.13.2021
- IMTJ. (2020d). Medical Travel To Thailand Still Faces Many Restrictions. Erişim Tarihi: <https://www.imtj.com/news/medical-travel-thailand-still-faces-many-restrictions/> Tarihi: 10.03.2021
- Medical Tourism Association. (2020a). COVID-19 and Medical Tourism in the United States. Erişim: <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/covid-19-and-medical-tourism-in-the-united-states> Erişim tarihi:12.11.2020
- Medical Tourism Association. (2020b). Wellness Travel Will Be the Focus in the Post-Pandemic Era Erişim: <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/wellness-travel-will-be-the-focus-in-the-post-pandemic-era> Erişim tarihi:12.01.2021
- Medical Tourism Association. (2020c). How Has Coronavirus Changed Medical Travel in Latin America Erişim: <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/how-has-coronavirus-changed-medical-travel-in-latin-america> Erişim tarihi:10.01.2021
- Medical Tourism Association. (2020d). COVID-19 and the Future of Medical Tourism Across Europe. Erişim: <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/covid-19-and-the-future-of-medical-tourism-across-europe> Erişim tarihi:10.01.2021
- Medical Tourism Market Size, Share & Trends Analysis Report By Country And Segment Forecasts, 2020 – 2027, <https://www.reportlinker.com/p05744641/Medical-Tourism-Market-Size-Share-Trends-Analysis-Report-By-Country-And-Segment-Forecasts.html>

KAYNAKÇA

- Medical Tourism Association, The Medical Tourism Calculator (MTC) Erişim <https://www.medicaltourism.com/calculator>
- Medical Tourism Index 2020-2021 https://assets.website-files.com/5d8aac42c851d2d6528d50d4/5f0df13e57906e9f895e3767_2020-2021%20Medical%20Tourism%20Index%20Overall%20Ranking.pdf
- Medical Tourism Market Forecasts | 2019-2025 Global Statistics Report, Global Market Insights <https://www.gminsights.com/industry-analysis/medical-tourism-market>
- Medical Travel Quality Alliance Erişim <https://mtqua.org/worlds-best-hospitals-2/>
- Noree, T., Hanefeld, J., & Smith, R. (2016). Medical tourism in Thailand: a cross-sectional study. Bulletin of the World Health Organization, 94(1), 30–36. <https://doi.org/10.2471/BLT.14.152165>
- Seyhan, F. Ve Özzeybek Taş, M. (2021). Sağlık Turizmi Konusunda Yapılan Çalışmaların “R Tabanlı” Bibliyometrix Analizi. International Social Sciences Studies Journal, Yayımlanacak çalışma.
- Sharma, B., Sharma, J.K., & Padroo, S. (2016). Medical Tourism in India: Growth or Dilemma. Management Dynamics in the Knowledge Economy, 4(2), 277-290.
- Sönmez, F. (2005). Devlet Teşvik Ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesi. Muhasebe Finansman Dergisi, Sayı:28, 125-140
- Snyder J, Crooks VA, Johnston R, Cerón A, Labonte R. “That’s enough patients for everyone!”: local stakeholders’ views on attracting patients into Barbados and Guatemala’s emerging medical tourism sectors. Glob Health. 2016;12:1–13.
- USHAŞ <https://www.ushas.com.tr/ilac-ve-tibbi-cihaz/>
- USHAŞ <https://www.ushas.com.tr/wp-content/uploads/2020/07/Pandemi-D%C3%B6neminde-USHA%C5%9E-1.pdf>
- World Tourism Organization (UNWTO) International Tourism Highlights, 2019 Edition Erişim: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>
- World Tourism Organization. (2020). International tourist numbers could fall 60-80% in 2020, UNWTO reports. 2020. Erişim: <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall60-80-in-2020> Erişim tarihi:15.01.2021
- T.C. Kültür Bakanlığı, 2019 yılı Turizm İstatistikleri Erişim <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/69320,turizmistatistikleri2019-4pdf.pdf?0>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı Erişim <https://saglikturizmi.saglik.gov.tr/EN-69485/health-tourism-portal-under-construction.html>
- Topuz, N. (2012). Türkiye Sağlık (Medikal) Turizmi Stratejisi 2023.Uzmanlık Tezi, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım Ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- <https://www.marketwatch.com/press-release/medical-tourism-market-along-with-covid-19-impact-analysis-and-clinical-review-outlook-2030-bumrungrad-international-hospital-kpj-healthcare-berhad-fortis-health-ltd-2020-10-10> Erişim Tarihi: 12.11.2020
- <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/81939,3103turizmistatistikleri2020-4pdf.pdf?0>
- <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard>
- <https://www.unwto.org/covid-19-measures-to-support-travel-tourism>
- <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>
- <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.4>
- <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/64688,turizm-istatistikleri--ocak-haziran-2019-2pdf.pdf?0>
- <https://www.hbrma.com/gundem-haberleri/6620694/covid-19un-turkiye-saglik-ekonomisine-yuku-37-milyar-lirayi-asti>
- https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_12/5031/DataGroup/turkish/bie_finsveri1/
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Yurt-Ici-Turizm-IV.Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve-Yillik.-2020-37473>